

A hulladékgazdálkodási jog (hulladékjog) helye a honi jogrendszerben

IVÁN DÁNIEL¹

Jelen tanulmány fő célja a hulladékgazdálkodási jog (hulladékjog) elhelyezése a magyar jogrendszerben. Ennek megfelelően vizsgálom, hogy a honi szakirodalom foglalkozott-e a hulladékgazdálkodási joggal vagy annak valamely szegmensével. A vizsgált időszak felöleli a rendszerváltás előtti, az azt követő időszakot és a legújabb szakirodalmat is. Mindemellett górcső alá veszem a közigazgatási jog és a hulladékgazdálkodási jog kapcsolódási pontjait és alkotmányjogi beágyazottságát.

Kulcsszavak: közigazgatási jog, hulladékgazdálkodási jog, hulladékjog, környezetjog, környezetvédelmi jog, egészséges környezethez való jog

Waste Management Law (Waste Law) in the Hungarian Law System

The main goal of this study is to place the waste management law (waste law) in the Hungarian law system. Therefore, I shall analyse the Hungarian literature looking for any kind of references to waste law or field applying to it. The examined time covers the period before and after the Hungarian Regime Change and the newest literature as well. Eventually, I examine the connection points between public administrative law and waste management law and their embeddedness in constitutional law.

Keywords: administrative law, waste management law, waste law, environmental law, law of environmental protection, the right to a healthy environment

A hulladékgazdálkodás *interdiszciplináris* jellegű terület, amely jellegét eklatánsan példázza, hogy a gyakorlatban a műszaki tudományok (környezetmérnök, vegyészmérnök) területén végzett szakemberek mellett a közigazgatás-tudomány, az állam- és jogtudomány, de még a (köz)gazdaság-tudomány területén diplomázott szakemberek is foglalkoznak vele. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy bár a körforgásos gazdaság szerepe egyre erősödik a fejlett államokban és az Európai Unió tagállamaiban egyaránt, a tudománynak még

¹ Tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék.

nem sikerült ezen *interdiszciplinaritást* teljes mértékben lekövetnie. Jól mutatja az EU téma iránti elhivatottságát, hogy öt éven belül (2015-ben és 2020-ban) kettő körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési tervet is elfogadott.² Mindemellett a 2015. december 2. napján kiadott *COM (2015) 614 final* körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési tervhez kapcsolódóan 2018. január 16. napján a Bizottság újabb csomagot terjesztett elő, amelynek tartalma három közlemény,³ egy jelentés⁴ és egy javaslat.⁵ Ezenkívül a hulladékgazdálkodás *interdiszciplinaritásának* oka a lineáris-körforgásos gazdaságimodell-féle paradigmaváltásban és a hulladékgazdálkodás tárgyában, azaz a hulladékban keresendő. Elméleti szinten főként a műszaki és gazdasági tudományok művelői foglalkoztak tudományos igénnyel a hulladékgazdálkodással. Nem véletlenül, hiszen a körforgásos gazdaságra történő átállás számos gazdasági potenciállal is kecsegtet, amihez elengedhetetlen a minél jobb minőségű hulladék „előállítás” vagy éppen a kevésbé jó minőségű hulladék minél hatékonyabb kezelése. Mindezek elengedhetetlen kelléke az újfajta technológiák, *know-how*-k kidolgozása és a rendszerre való adaptálása, esetlegesen a rendszer technológiához igazítása. Ezekkel egyidejűleg természetesen megjelenik az állam szervező, szabályozó, jogérvényesítő és végrehajtó funkciója gyakorlati szinten. Elméleti szinten ugyanakkor a jog-, állam- és közigazgatás-tudomány homlokterébe csupán később, a gyakorlati térnyerést követően kerül a hulladékgazdálkodás (a későbbiekben látni fogjuk, hogy hulladékgazdálkodással e három tudományág mily csekély mértékben foglalkozott eleddig). E különbségek adódnak az egyes tudományterületek elmélet-gyakorlat *dichotómiájához* való viszonyulás sajátosságaiból is, hisz míg a gazdasági és műszaki tudományok – főként a „fejlesztési nyomás” hatására – elsősorban empirikus úton, folyamatosan próbálnak műszaki szempontból „fejlődésben lenni”, gazdasági szempontból pedig racionalizálni, addig a jog-, állam- és közigazgatás-tudomány – hangsúlyozandóan a gazdasági élet vonatkozásában, azaz a gazdasági igazgatás tárgyát képező területeken bekövetkező változásokat – általában csupán leköveti és az újdonságok megjelenése után szabályozza, majd e területek ezt követően, vagy ezzel egyidejűleg kerülnek a jog-, állam- és közigazgatás-tudomány oktatásának/kutatásának érdeklődési körébe.

A szakirodalmi hiátus okán kísérletet teszek a hulladékgazdálkodási jog vagy hulladékjog rendszertani elhelyezésére. A hulladékgazdálkodási jog vagy hulladékjog: i) különös jog (*ius speciale*) vagy egyedi jog (*ius singulare*), így sem a közjognak, sem a magánjognak részét nem képező önálló „terület”; ii) a közjogba és a magánjogba tartozó vegyes szakjog, „keresztülfekvő”, „ölelkező”, vagy kvázi jogág, komplex jogterület; iii) a közjogba (közigazgatási jogba) tartozó jogterület, és nem önálló

2 European Commission COM(2015) 614 final; European Commission COM(2020) 98 final. A cselekvési tervek mellett megemlítendő az ún. zöld megállapodás is. The European Green Deal COM(2019) 640 final.

3 European Commission COM(2018) 28 final; European Commission COM(2018) 29 final; European Commission COM(2018) 32 final.

4 European Commission COM(2018) 35 final.

5 European Commission COM(2018) 33 final.

jogág; iv) a magánjogba (dologi jogba) tartozó, de közjogi jellegű jogi normák által szabályozott jogterület, és nem jogág.⁶

A jogág – jogterület kérdéskörhöz adalékként megjegyzem, hogy az utóbbi évtizedekben végbemenő robbanásszerű fejlődés/növekedés az élet minden területén kifejtette hatását, ami egyes társadalmi, gazdasági és jogi változásokat irányzott elő. A társadalom és a gazdaság egymás komplementerei abban az értelemben, hogy bármelyiket is éri változás, az a másikra hatást gyakorol, ami szükségszerűen alakítja mind a társadalmi, mind a gazdasági élet viszonyait. A jog és a jogi viszonyok jellemzően a társadalmi és gazdasági tényezők alakulása és egymásra gyakorolt hatása következtében – szükségszerűen mindezeket követően – alakulnak, idomulnak a társadalmi és gazdasági élet viszonyaihoz, mintegy lekövetvén és jogi keretek közé „terelvén” azokat. E változások, reakciók és ellenreakciók mentén alakulnak ki új önálló jogágak, új, önálló jogterületek, vagy éppen válnak a jogterületek jogággá. Jogág „[a] jogrendszer elkülönült része, azoknak a jogszabályoknak a csoportja, amelyek a jogi koherencia keretében jogdogmatikailag elkülönültek a más tartalmú jogi előírások csoportjától”⁷ Azaz jogágnak az azonos vagy hasonló jogviszonyokat, társadalmi viszonyokat, élethelyzeteket azonos vagy hasonló módszerekkel szabályozó jogszabályok összességét és az egyes jogi normák egymással összefüggő csoportját értjük, amely a jogrendszer viszonylagosan elkülönült részeként értelmezhető.⁸ Mindezek tükrében ahhoz, hogy a hulladékgazdálkodási jogot (hulladékjogot) rendszertanilag elhelyezzük, szükséges annak szakirodalmi feltárása is.

A honi hulladékgazdálkodási jog vagy hulladékjog és annak szakirodalma nem tekint hosszú múltra vissza, és nem olyan régóta került a jog- és közigazgatás-tudomány látókörébe, következésképpen egyelőre kevés írás született e tárgykörben. A szocialista időszak előtti szakirodalomban⁹ nem találkozhatunk a hulladékgazdálkodás kérdéskörével az egyes közigazgatási jog különös részét érintő írásokban.

6 A hulladékgazdálkodási jog vagy hulladékjog jogrendszerbeli elhelyezését illetően támaszkodom a Koi Gyula által bányászati igazgatás témában írt tanulmányra. Ezt nem azért teszem, mert a bányajog (bányászati igazgatás) és a hulladékgazdálkodási jog (hulladékgazdálkodási igazgatás) között átjárhatóságot látok, hanem azért, mert a hulladékgazdálkodási jog nem képezte a magyar közjogászok, szakigazgatási jogászok, gazdasági közigazgatással foglalkozók vizsgálódása tárgyát, és emellett a bányajog jogrendszerbeli helyének vitatott volta okán valamennyi rendszertani megoldást számba vett a hivatkozott tanulmányban. Koi 2019: 206–223. (különös tekintettel 207.). [AA] 1999.

7 Vö. SZILÁGYI 2003: 335 és különös tekintettel SZILÁGYI 2003: 321–322.

9 CONCHA1905: VII. 431 és különös tekintettel CONCHA1905: 257–431; MAGYARY 1942: XV. 667; MÁRFFY 1926: XV. 719. és különös tekintettel MÁRFFY 1925. 492–624; MÁRFFY 1926: XV. 748. és különös tekintettel MÁRFFY 1926: 492–624; BONCZ 1876: 288. és különös tekintettel BONCZ 1876: 123–192; EGYED [é. n.]: XIII. 239. és különös tekintettel EGYED [é. n.]: 137–141; KMETY 1897: 944. és különös tekintettel KMETY 510–586; KMETY 1902: VIII. 970. és különös tekintettel KMETY 1902: 597–691; KMETY 1905: XLVIII. 890. és különös tekintettel KMETY 1905: 512–606; KMETY 1907: LIII. 946. és különös tekintettel KMETY 1907: 540–615; RÉCSI 1855: VIII. 408. és különös tekintettel RÉCSI 1855: 1–194; TOMCSÁNYI 1933: 480. és különös tekintettel TOMCSÁNYI 1933: 246–340, ugyanis főként itt foglalkozik gazdasági igazgatási kérdésekkel a szerző, úgymint iparjog, őstermelésügy, vízjog, halászati jog stb.

Hasonló eredményre jutunk a szocialista szakirodalmat¹⁰ vizsgálva is, hiszen az akkor még államigazgatási jog különös része nem foglalkozott a hulladékgazdálkodási joggal. A rendszerváltást követő időszak szakirodalmának¹¹ ugyancsak nem került hollokterébe a hulladékjog. Végezetül pedig megállapíthatjuk, hogy a legújabb szakirodalom¹² sem foglalkozott a hulladékgazdálkodás kérdéskörével a szakigazgatás vagy a közigazgatási jog különös része tekintetében. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne születtek volna, vagy ne születnének a hulladékgazdálkodással kapcsolatban jogi munkák, de azok főként vagy a hulladékgazdálkodás egy-egy részterületére, problémájára fókuszálnak (úgy mint Baranyai Gábor,¹³ Bándi Gyula,¹⁴ Bende Tibor,¹⁵ Boros Anita,¹⁶ Csák Csilla,¹⁷ Feik Csaba,¹⁸ Fodor László,¹⁹ Fülöp Sándor,²⁰ Kardos András,²¹ Pump Judit,²² Szamek Gabriella²³ egyes írásai); vagy a hulladékgazdálkodást közszolgáltatási – azaz nem kifejezetten szakigazgatási – szempontból vizsgálják (úgy mint Bándi,²⁴ Fodor és Gyurkó²⁵ vagy Pump²⁶ munkái); vagy éppen rendszertanilag nem a szakigazgatások körébe, hanem egy másik jogág vagy jogterület – nevezetesen a környezetvédelmi jog (környezetjog) különös részeként – kvázi részjogterületként foglalkozik a hulladékgazdálkodási joggal.²⁷ Éppen ezért kijelenthető, hogy át-

10 BERÉNYI–MADARÁSZ–SZATMÁRI 1970: 191; BERÉNYI et al. 1972: 392; BERÉNYI et al. 1982: 78; BERÉNYI 1985: 67.

11 BARACZKA et al. 1994: 167; BAKSA et al. 1999: 459; BALLA et al. 2005: 451; BENDE-SZABÓ et al. 2008: 629–1831; BENCSEK et al. 2008: 241; BENCSEK et al. 2010: 283; BENCSEK et al. 2011: 294; BENCSEK et al. 2012: 232; BENCSEK et al. 2018: 319; RÓZSÁS 2014: 159; BISTEI 2004: 480; CZÉKMANN 2005: 287; CZÉKMANN 2008: 287.

12 BARABÁS et al. 2013: 679; CSEH et al. 2014: 273; BOROS et al. 2019: 365; CSEH et al. 2020: 243; ÁRVA et al. 2020: 956.

13 BARANYAI–NÉMETH 2018: 333–344; BARANYAI 2018: 93–115.

14 BÁNDI 1995; BÁNDI 2002a; BÁNDI 2002b; BÁNDI 2002c; BÁNDI 2002d; BÁNDI 2002e; BÁNDI 2005; BÁNDI 2012; BÁNDI 2017.

15 BENDE 2022a; BENDE 2022b.

16 BOROS 2021a; BOROS 2021b; BOROS et al. 2021; BOROS 2021c.

17 CSÁK 2011; CSÁK 2014b; CSÁK 2014d; CSÁK 2014c; CSÁK 2014a; CSÁK–MARINKÁS 2019a; CSÁK–MARINKÁS 2019b; CSÁK–MARINKÁS 2019c.

18 FEIK 2020; FEIK 2021.

19 FODOR 1997; FODOR 2001; FODOR 2012; FODOR 2016.

20 FÜLÖP 2018.

21 KARDOS 2012.

22 PUMP 2011; PUMP 2012.

23 SZAMEK 2016; SZAMEK 2017.

24 BÁNDI 1997: 51.

25 FODOR–GYURKÓ 2019.

26 PUMP 2007; PUMP 2016.

27 BAKÁCS 1992: 237. és különös tekintettel BAKÁCS 1992: 68–77. Lásd ehhez Bándi Gyula egyik fő művét, amelynek valamennyi kiadása – az első és az utolsó is – foglalkozott a hulladékgazdálkodással mint a környezetvédelmi jog különös részével vagy a környezetjog egyes szabályozási területeivel és a hulladékgazdálkodásra vonatkozó uniós szabályozással: BÁNDI 1999: 438. és különös tekintettel lásd BÁNDI 1999: 394–407; BÁNDI 2000: 542. és különös tekintettel BÁNDI 2000: 292–314. és 444–459; BÁNDI 2002f: 556. és különös tekintettel BÁNDI 2002f: 415–447; BÁNDI 2004: 558. és különös tekintettel BÁNDI 2004: 417–450; BÁNDI 2006: 605. és különös tekintettel BÁNDI 2006: 456–489; BÁNDI 2011: 511. és különös tekintettel BÁNDI 2011: 474–492;

fogó – a hulladékgazdálkodást mind anyagi, mind eljárási, mind pedig szervezeti jogi szempontból vizsgáló – munka még nem született hazánkban. Megjegyzendő, hogy a hulladékgazdálkodás közszolgáltatási része nem azonosítható a teljes hulladékgazdálkodással, így vizsgálódásom a hulladékgazdálkodási közszolgáltatás tárgykörén túlmutat, és nem csupán egy-egy hulladékgazdálkodási jogi problematikával, hanem a hulladékgazdálkodási joggal átfogóan foglalkozom.

Mint láthattuk, a szakirodalom a hulladékgazdálkodási jogot (hulladékjogot) – ami a rendszertani besorolást illeti – főként a közszolgáltatások vonatkozásában vagy a környezetvédelmi jog (környezetjog) különös részeként értelmezi. Említettem, hogy a közszolgáltatás-szervezéssel kapcsolatos írások kizárólag a hulladékgazdálkodás közszolgáltatási részével foglalkoznak, míg a hulladékgazdálkodási jognak a nem közszolgáltatási része, azaz a piaci alapon működő része is tárgyát képezi, tehát csak a közszolgáltatás-szervezési szempontú besorolás nem fedi le a hulladékjog teljes spektrumát. Ami a hulladékgazdálkodási jog környezetvédelmi jog különös részi besorolását illeti, természetesen a hulladékgazdálkodási jog tárgya, azaz maga a hulladék természeténél fogva érinti a környezetet, akkor is, ha illegális hulladékként helyezik el, és akkor is, ha a hulladékgazdálkodás rendes mederben zajlik, azaz a jogszabályoknak megfelelően történik a hulladék gyűjtése, válogatása, szállítása, tárolása, a hulladékkal történő kereskedelem. A környezetvédelemnek éppen ezért feladata és célja is, hogy megfelelő anyagi, tárgyi és jogi eszközök révén biztosítsa a hulladékgazdálkodási tevékenység környezettel való összeegyeztethetőségét. A környezetjogi szakirodalom alapvetően a környezet egyes elemeinek a védelmét sorolja a környezetvédelmi jog különös része körébe, úgymint például a földvédelem, a talajvédelem, a vízvédelem, a levegővédelem vagy éppen természetvédelem. A védelem szó a környezet összetevőinek negatív irányú terhelésére adott pozitív ellenreakció a már említett anyagi, tárgyi és jogi eszközök révén. A hulladék természetesen alkalmas a környezet valamennyi összetevőjének terhelésére, így rendszertanilag helye van a környezetvédelmi jog különös része között, ugyanakkor a környezetjog sem teljes egészében, hanem a hulladékgazdálkodás tárgyának a környezetet és annak összetevőit érintően vizsgálja a hulladékgazdálkodást és annak jogi környezetét. A hulladék ugyanakkor érték is, hiszen a közszolgáltatás körébe tartozó hulladék és a közszolgáltatás körébe nem tartozó hulladékok gyűjtésére, szállítására, kereskedelmére komplett iparág épült. A körforgásos gazdaság alapeszméjének attribútuma az a szemlélet, amely alapján a hulladékra értéként tekintünk, ugyanis e nélkül a körforgásos gazdaságra való átállás sem lehetséges. Megjegyzem mindemellett, hogy amennyiben egy jogág különös részéhez szeretnénk besorolni a hulladékgazdálkodási jogot, úgy a közigazgatási jog különös részét képező energiajog (energiaigazgatás mint szakigazgatás) is megemlítendő, bár a hulladékgazdálkodás nem abban az értelemben tartozik az energiajog körébe, mint a távhő-, gáz-, víz-, villamos energia, egyéb megújuló energiák stb. Hisz míg e területek teljes mértékben

BÁNDI 2014: 501. és különös tekintettel BÁNDI 2014: 466–483; CSÁK 2008: 56–71; CSÁK–OLAJOS 2022: 135–149; FODOR 2014: 317. és különös tekintettel FODOR 2014: 258–279.

az energiajog részét képezik, addig a hulladékgazdálkodási jognak csak egy meghatározott szegmense, méghozzá az, amelyik a hulladékgazdálkodási jog tárgyát (azaz a hulladékot) érinti. Mindezek alapján az energiajog részét a hulladékgazdálkodási jognak azon része képezi, amelyik kifejezetten a hulladék energetikai hasznosítására vonatkozik, tehát az energetikai hasznosításra vonatkozó hulladékjogi normaanyag.

A fentiekben írtak alapján megállapítható, hogy a hulladékgazdálkodási jog, hulladékjog – annak ellenére, hogy a tárgyát képező hulladék a dologi jog szerves része – leginkább a közigazgatási jog különös részéhez, azaz a szakigazgatások (azon belül is a gazdasági igazgatás) körébe tartozó jogterület.

A hulladékgazdálkodás konceptusának meghatározásakor a tételesjogi fogalmat használom, tekintettel arra, hogy jogdogmatikai fogalom nem létezik.²⁸ A hulladékgazdálkodás nem más, mint a hulladék gyűjtése, szállítása, kezelése, az ilyen műveletek felügyelete, a kereskedőként, közvetítőként vagy közvetítő szervezetként végzett tevékenység, a hulladékgazdálkodási létesítmények és berendezések üzemeltetése, valamint a hulladékkezelő létesítmények utógondozása.²⁹ A hulladékgazdálkodási jog (hulladékjog) a közigazgatási jog különös részéhez, azaz a gazdasági igazgatáshoz mint szakigazgatáshoz tartozó jogterület, amely valamennyi hulladékgazdálkodáshoz kapcsolódó anyagi, eljárási és szervezeti jogi normát magában foglalja. A hulladékgazdálkodási igazgatás pedig nem más, mint a hulladékgazdálkodással kapcsolatos igazgatási feladatok ellátása és jogi eljárási cselekmények lefolytatása. Végezetül fontosnak tartom kiemelni, hogy a hulladékgazdálkodás a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Statútum rendelet) értelmében az Energiaügyi Minisztériumhoz, azaz pontosabban az energiaügyi miniszterhez tartozik.³⁰

Bár mint említettem a hulladékgazdálkodási jog, hulladékgazdálkodási igazgatás rendszertani elhelyezése esetén, hogy valójában nem azonosítható teljes mértékben a környezetvédelemmel, de az egészséges környezet megőrzéséhez elengedhetetlen a megfelelő hulladékgazdálkodási rendszer kialakítása és fenntartása. Az EU a legfőbb dokumentumaiban jellemzően nem a hulladékgazdálkodásról önmagáról szól, hanem

28 Adalékként megjegyzem, hogy Vermes László értelmezésében „[h]ulladékgazdálkodás alatt azt a tudatos emberi tevékenységet értjük, amelynek során mindenekelőtt a hulladék keletkezésének megelőzését, kiküszöbölését, a hulladék mennyiségének csökkentését igyekszünk elérni, majd mindent elkövetünk a kiküszöbölhetetlenül keletkező hulladék minél nagyobb mértékű hasznosítása érdekében, és csak az ezután fennmaradó hulladékmennyiség megfelelő kezeléséről és ártalommentes elhelyezéséről gondoskodunk”. VERMES 1998: 208. és különös tekintettel VERMES 1998: 13. E fogalom meghatározás főként a hulladékgazdálkodás – hulladékhierarchia mentén – elérni kívánt céljára szűkíti a fogalmat, nélkülözve annak tényleges gazdasági tartalmát.

29 Lásd a hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény 2. § (1) bek. 26. pont.

30 Lásd Statútum rendelet 160. § 4–8. pontok. Itt megjegyzem, hogy a korábbi Statútum rendelethez [a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet] képest némileg módosultak a hulladékgazdálkodással kapcsolatos feladat- és hatáskörök, ugyanis a jogalkotó több elemre bontotta hangsúlyozva a körforgásos gazdaságra történő átállás jelentőségét, jölehet a TIM az Innovációs és Technológiai Minisztérium (a továbbiakban: ITM) jogutódjaként működik tovább – legalábbis többek között – a hulladékgazdálkodással kapcsolatos feladatok tekintetében.

az a környezetvédelem részeként jelenik meg. Az *Európai Unió Alapjogi Chartája* (a továbbiakban: Alapjogi Charta) IV. címének 37. cikke a környezetvédelemmel összefüggésben kiemeli, hogy „[a] magas színvonalú környezetvédelmet és a környezet minőségének javítását be kell építeni az uniós politikákba, és a fenntartható fejlődés elvével összhangban biztosítani kell megvalósulásukat”.³¹ Emellett az Európai Unióról szóló szerződés (a továbbiakban: EUSZ) és az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) is tartalmaz környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket. Az EUSZ kiemeli, hogy „[a]z Unió Európa fenntartható fejlődéséért munkálkodik, amely olyan kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen, árstabilitáson és magas versenyképességű, teljes foglalkoztatottságot és társadalmi haladást célul kitűző szociális piacgazdaságon alapul, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul”.³² Tehát a gazdasági növekedést és versenyképességet a környezet minőségének védelmével és ezen túlmenően annak javításával kívánja elérni, ami fontos garanciának tekintendő. Az unió ezen igényét egyébként az unió külső tevékenységére vonatkozóan is kiemeli az EUSZ.³³ A környezetvédelmi hatáskör egyébiránt megosztottnak minősül, azaz az egyes uniós tagállamok csak abban az esetben gyakorolhatják ezeket a környezetvédelem tekintetében, ha az unió nem gyakorolja hatáskörét vagy lemond annak gyakorlásáról.³⁴ Az EUMSZ továbbá általános követelményként, azaz általánosan alkalmazandó rendelkezésként kiemeli, hogy „[a] környezetvédelmi követelményeket – különösen a fenntartható fejlődés előmozdítására tekintettel – be kell illeszteni az uniós politikák és tevékenységek meghatározásába és végrehajtásába”.³⁵ Végezetül az EUMSZ külön cím alatt foglalkozik a környezet kérdéskörével és meghatározza azon négy célkitűzést, amelyek eléréséhez az unió környezetpolitikája hozzájárul. E célkitűzések az alábbiak: i) a környezet minőségének megőrzése, védelme és javítása; ii) az emberi egészség védelme; iii) a természeti erőforrások körültekintő és észszerű hasznosítása; iv) és végezetül a regionális vagy világméretű környezeti problémák leküzdésére, és különösen az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló intézkedések ösztönzése nemzetközi szinten.³⁶ Az EUMSZ továbbá rendelkezik olyan alapvető elvekről is, amelyek az uniós környezetpolitika eléréséhez elengedhetetlenek, úgymint az elővigyázatosság és a megelőzés elve, a környezeti károk elsődlegesen a forrásuknál való elhárításának elve, valamint a „szennyező fizet” elve.³⁷

Az Alaptörvény Nemzeti Hitvallásának hetedik fordulata rögzíti, hogy „[f]elelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos

31 Alapjogi Charta 37. cikk.

32 EUSZ 3. cikk (3) bek.

33 Lásd EUSZ 21. cikk (2) bek. f) pont.

34 Lásd EUMSZ 4. cikk (2) bek. e) pont.

35 EUMSZ 11. cikk.

36 EUMSZ 191. cikk. (1) bek.

37 EUMSZ 191. cikk. (2) bek. A „szennyező fizet” elv először egy OECD ajánlásban jelent meg, lásd OECD 1972. Uniós szinten pedig elsőként a Council of the European Communities 1975 említi. Az EU ítélkezési gyakorlatára részletesebben lásd BÁNDI et al. 2008: 285.

használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.³⁸ E fordulat szoros összefüggést mutat az Alaptörvény P), Q), illetve a XX. és XXI. cikkeivel,³⁹ így többek között az egészséges környezethez való joggal és a fenntarthatósággal is. Az Alaptörvény rendhagyó preambuluma e hetedik fordulatának alanyi köre *indeterminált*, azaz alanyisága – miképpen az az utánunk jövő nemzedékre vonatkozik – nehezen definiálható.⁴⁰ Ennek ellenére a jövő nemzedékek jogai védelmének objektív intézményvédelmi oldalát az Alaptörvény erősíti⁴¹ azáltal, hogy a P) cikkében kimondja: „[a] természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”⁴² A jövő nemzedékek fordulat nem csupán a gyermekeket, hanem valamennyi leszármazónkat magában foglalja.⁴³

Az egészséges környezethez való jog szorosan kapcsolódik az élethez való joghoz. Ezzel összefüggésben a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat – amely ugyan az abortusszal összefüggésben született, de lényeges megállapításokat tett a jövő nemzedékek vonatkozásában is – kiemelte, hogy:

„[a]z élethez való jog objektív oldalából [...] az államnak nem csupán az a kötelessége következik, hogy az egyes emberek élethez való alanyi jogát ne sértse meg, és hogy annak védelméről jogalkotással és szervezési intézkedésekkel gondoskodjék, hanem ennél több. Ez a kötelesség nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem általában az emberi életet és létfeltételeit is védi. Ez utóbbi feladat minőségileg más, mint az élethez való egyéni alanyi

38 Alaptörvény Nemzeti Hitvallás hetedik fordulata.

39 Megjegyzendő, hogy az Alaptörvény hatályos számozása szerinti XXI. cikket az eredeti T/2627 törvényjavaslat nem tartalmazta. Annak szövegét 2011. március 28-án egyéni képviselői módosító javaslat formájában nyújtották be (Lásd T/2627/84 mód. jav.). Ezt kiegészítendő, 2011. április 4. napján egy, a XXI. cikket pontosító, szövegváltozat került – egyéni képviselői módosító javaslat formájában – benyújtásra (Lásd T/2627/153 mód. jav.). Ennek megfelelően egészült ki a most is hatályos szöveg XXI. cikke a (3) bekezdéssel, amelynek értelmében „[e]lhelyezés céljából tilos Magyarország területére szennyező hulladékot behozni”. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésének hatályos szövegét a T/9400 törvényjavaslat alapján az Országgyűlés 2012. december 17. napján fogadta el, és e szövegváltozat 2012. december 22. napján lépett hatályba. A T/9400 miniszteri indokolás hangsúlyozza, hogy: „[a] termőföld és az erdők az Alaptörvény értelmében a magyar nemzet közös örökségének részét képezik, e nemzeti kincsek „védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége” kiemelt alkotmányos érdek. Ennek megfelelően indokolt, hogy a termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítása e célok eléréséhez szükséges korlátait és feltételeit sarkalatos törvény határozza meg.” A birtokpolitika és a földszerzés korábbi szabályozása kapcsán lásd MÉHES 2017.

40 MAJTÉNYI 2009. és különös tekintettel MAJTÉNYI 2009: 523.

41 Erre lásd TÉGLÁSINÉ–TÉGLÁSI 2019. és különös tekintettel TÉGLÁSINÉ–TÉGLÁSI 2019: 166, lásd továbbá VINCE ÁDÁNY et al. 2015.

42 Alaptörvény P) cikk (1) bek.

43 Vö. TÉGLÁSINÉ–TÉGLÁSI 2019: 166.

jogok védelmének összeadása; »az emberi élet« általában [...] a védelem tárgya. Ezért az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására.”⁴⁴

A 996/G/1990. AB határozat az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségével összefüggésben kiemelte továbbá, hogy az egészséges környezethez való jog megvalósítását szolgáló sajátos intézmények kialakítására és működtetésére az állam köteles, és mindemellett magában kell foglalniuk „[a]z élet természeti alapjainak védelmét, ki kell terjedniük a véges javakkal való gazdálkodás intézményeinek kiépítésére, a környezettel kapcsolatos információhoz jutás és az érintetteknek a döntések előkészítésében való részvétele biztosítására.”⁴⁵ Az egészséges környezethez való jog védelmének fejlődéséhez hozzájárultak a védelmi szint csökkentése kapcsán hozott AB határozatok is. Ezek értelmében az egészséges környezethez való jog tárgyából és dogmatikájából nem következik más, minthogy az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége magában foglalja azt a köteletségét is, hogy a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintje nem csökkenthető, kivéve, ha ez más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen.⁴⁶ A védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.

Emellett az Alaptörvény Nemzeti Hitvallásának fentebb említett hetedik fordulatában megjelenik a fenntartható fejlődés követelményének triász, azaz a társadalmi, gazdasági és környezeti fenntartása és fejlődése.⁴⁷ E fordulattal összefüggésben normatív szinten az Alaptörvény Q) cikke kiemeli, hogy „Magyarország [...] az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával.”⁴⁸ A fenntarthatóság szoros kapcsolatban áll az egészséges környezethez való joggal, hisz mint láttuk, a triász egyik eleme, tehát maga a fenntarthatóság követelménye a környezet (és annak valamennyi összetevőjének) fenntartására is vonatkozik. A környezet (és összetevői) fenntartása és megőrzése a jövő nemzedékek létfeltételeinek alapja. A társadalmi és gazdasági fenntarthatóságról alapvetően csak e követelményi triász teljesülése esetén beszélhetünk, következésképpen ez a triász legfontosabb komponense.

Az egészséges környezethez való jog a harmadik generációs jogok csoportjába sorolandó. A harmadik generációs jogok legfőbb jellemzője, hogy azok globális jellegűek, azaz nem pusztán az egyént, az egyéneket vagy azok csoportja jogainak biztosítását, hanem az emberi élet és így az egész emberi faj fennmaradását hivatott szolgálni. Jellemzője továbbá, hogy a harmadik generációs jogok érvényesülését egyetlen

44 64/1991. (XII. 17.) AB határozat; lásd ehhez még 28/1994. (V. 20.) AB határozat.

45 996/G/1990. AB határozat.

46 28/1994. (V. 20.) AB határozat; lásd ehhez még: 16/2015. (VI. 5.) AB határozat; 3114/2016. (VI. 10.) AB határozat; 3223/2017. (IX. 25.) AB határozat; 13/2018 (IX.4.) AB határozat.

47 TÉGLÁSINÉ–TÉGLÁSI 2019: 167.

48 Alaptörvény Q) cikk (1) bek.

állam képtelen biztosítani, azaz e jogok globális jellege az állami intézményvédelmi oldalon is tetten érhető. Mindemellett fontos hangsúlyozni, hogy a harmadik generációs jogok megsértése nem minden esetben érzékelhető azonnal és közvetlenül, így a jogsérelem azonnali orvoslási kényszert sem hoz létre, ugyanakkor számtalan esetben – kiváltképp az egészséges környezethez való joggal összefüggésben – a sérelem hosszabb távon realizálódik és nem minden esetben orvosolható az eredeti állapot helyreállításával.⁴⁹

Irodalomjegyzék

- [AA] (1999): Jogág. In LAMM Vanda – PESCHKA Vilmos (főszerk.): *Jogi lexikon*. Budapest: KJK-KERSZÖV, 292–293.
- ÁRVA Zsuzsanna et al. (2020): *Közigazgatási jog. Szakigazgatásaink elmélete és működése*. Budapest: Wolters Kluwer.
- BAKÁCS Tibor (1992): *Magyar környezetjog*. Budapest: Springer Hungarica.
- BAKSA Sarolta et al. (1999): *Magyar közigazgatási jog. Különös rész európai uniós kitekintéssel*. Budapest: Osiris.
- BALLA Zoltán et al. (2005): *Közigazgatási jog. Különös rész*. Budapest: Osiris.
- BÁNDI Gyula (1995): A hulladékgyűjtés jogi szabályozásáról. *Magyar Közigazgatás*, 45(5), 301–308.
- BÁNDI Gyula (1997): *Útmutató az önkormányzatoknak a települési hulladékokkal kapcsolatos helyi közszolgáltatás megszervezéséhez*. Budapest: BM.
- BÁNDI Gyula (1999): *Környezetjog*. Budapest: Osiris.
- BÁNDI Gyula (2000): *Környezetjog*. Budapest: Osiris.
- BÁNDI Gyula (2002a): A hulladék fogalma egy aktuális jogesetben. *Európai Jog*, 2(3), 38–40.
- BÁNDI Gyula (2002b): A hulladékgyűjtés törvény. In BÖRÖCZ Helga (szerk.): *Hulladékgyűjtés-kódási Kézikönyv I.*, Budapest: KJK-KERSZÖV, 11–52.
- BÁNDI Gyula (2002c): Önkormányzati feladatok a települési hulladékkezelés kapcsán. In BÖRÖCZ Helga (szerk.): *Hulladékgyűjtés-kódási Kézikönyv I.* Budapest: KJK-KERSZÖV, 109–160.
- BÁNDI Gyula (2002d): Az engedélyezési rendszer kapcsolódási pontjai. In BÖRÖCZ Helga (szerk.): *Hulladékgyűjtés-kódási Kézikönyv I.* Budapest: KJK-KERSZÖV, 281–316.
- BÁNDI Gyula (2002e): A hulladékgyűjtés felelősségi rendszere. In BÖRÖCZ Helga (szerk.): *Hulladékgyűjtés-kódási Kézikönyv I.* Budapest: KJK-KERSZÖV, 317–344.
- BÁNDI Gyula (2002f): *Környezetjog*. Budapest: Osiris.
- BÁNDI Gyula (2004): *Környezetjog*. Budapest: Osiris.
- BÁNDI, Gyula (2005): The Definition of Waste from a Legal Point of View. *Periodica Polytechnica-Social And Management Sciences*, 13(2), 169–180.
- BÁNDI Gyula (2006): *Környezetjog*. Budapest: Osiris.
- BÁNDI Gyula (2011): *Környezetjog*. Budapest: Szent István Társulat.
- BÁNDI Gyula (2012): A hulladékgyűjtés szabályozási anomáliái. In LITKEY-JUHÁSZ Orsolya – TROMBITÁS Gábor (szerk.): *A települési hulladékgyűjtés válsága: „A válság vesztesei – a paragrafusok fogságában” projekt: az alapvető jogok biztosának kiadványa a 2012. júni-*

⁴⁹ Vö. MIKES 2018. különös tekintettel 113.

- us 1-jén az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában rendezett konferenciáról.* Budapest: Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 129–142.
- BÁNDI Gyula (2014): *Környezetjog.* Budapest: Szent István Társulat.
- BÁNDI Gyula (2017): Gyakorlati jogértelmezési gondolatok a hulladék fogalmi rendszere körében. *Miskolci Jogi Szemle*, 12(2), 34–44.
- BÁNDI Gyula et al. (2008): *Az Európai Bíróság környezetjogi ítélkezési gyakorlata. A másodlagos jog intézményeinek fejlődése és az esetjog.* Budapest: Szent István Társulat.
- BARABÁS Gergely et al. (2013): *Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből II. Gazdasági közigazgatás, infrastruktúra igazgatás.* Budapest: CompLex.
- BARACZKA Róbertné et al. (1994): *Magyar államigazgatási jog. Különös rész. Ideiglenes jegyzet.* Budapest: Verzál.
- BARANYAI Gábor (2018): Paradigmaváltás az európai hulladékjogban? – Észrevételek a kiterjesztett gyártói felelősség intézményesüléséhez. *Európai Tükör*, 18(3), 93–115. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror/article/view/1151/465>
- BARANYAI Gábor – NÉMETH Zsolt (2018): Hulladékgazdálkodás. In BARANYAI Gábor – CSERNUS Dóra Ildikó (szerk.): *A fenntartható fejlődés és az állam feladatai.* Budapest: Dialóg Campus. Online: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/12645>
- BENCsik András et al. (2008): *Közigazgatási jog. Különös rész európai uniós kitekintéssel.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- BENCsik András et al. (2010): *Közigazgatási jog. Különös rész.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- BENCsik András et al. (2011): *Közigazgatási jog. Különös rész.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- BENCsik András et al. (2012): *Közigazgatási jog. Különös rész I.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- BENCsik András et al. (2018): *Közigazgatási jog. Különös rész I.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- BENDE Tibor (2022a): Állami hulladékgazdálkodási közfeladat I. *Ügyvédek Lapja*, 61(2), 37–42.
- BENDE Tibor (2022b): Az állami hulladékgazdálkodási közfeladat II. *Ügyvédek Lapja*, 61(4), 29–34.
- BENDE-SZABÓ Gábor et al. (2008): *A közigazgatási jog nagy kézikönyve.* Budapest: CompLex.
- BERÉNYI Sándor et al. (1982): *Magyar államigazgatási jog. Különös rész III. Népgazdasági ágazati igazgatás. Kézirat.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- BERÉNYI Sándor (1985): *Államigazgatásjog. Különös rész I. Tansegédlet.* Budapest: Rendőrtiszti Főiskola.
- BERÉNYI Sándor – MADARÁSZ Tibor – SZATMÁRI Lajos (1970): *Magyar államigazgatási jog. Különös rész. II. A népgazdasági igazgatás. Egységes jegyzet.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- BERÉNYI Sándor et al. (1972): *Magyar államigazgatási jog. Különös rész.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- BISTEI Attila et al. (2004): *Közigazgatási jog 3. Magyar közigazgatási jog. Különös rész. Egyetemi tankönyv.* Miskolc: Virtuóz.
- BONCZ Ferenc (1876): *A magyar közigazgatási törvénytudomány kézikönyve. A törvényhozás legújabb állása szerint. Harmadik kötet.* Budapest: Athenaeum.
- BOROS Anita (2021a): A hulladékgazdálkodási (köz)szolgáltatás megszervezésének új hazai modellje. In ÁRVA Zsuzsanna – BARTA Attila (szerk.): *Évtizedek a magyar közigazgatás szolgálatában. Ünnepi tanulmányok Balázs István Professzor 65. születésnapjára.* Debrecen: Debreceni Egyetem, 389–411.
- BOROS Anita (2021b): Az illegális hulladék felszámolásának új magyar modellje. In PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas.* Budapest: Ludovika, 177–188.

- BOROS Anita (2021c): Szélgjegyzetek egy előzetes alkotmánybírósági normakontroll-eljárás megállapításaihoz. In PERES Zsuzsanna – PÁL Gábor (szerk): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Tamás András tiszteletére. Semper ad perfectum*. Budapest: Ludovika, 115–125.
- BOROS Anita et al. (2019): *Szakigazgatás I*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem.
- BOROS, Anita et al. (2021): Opinion of the Hungarian Population on the Reform of Beverage Packaging Deposit-Refund System. *Sustainability*, 13(11), 1–18. Online: <https://doi.org/10.3390/su13116373>
- CONCHA Győző (1905): *Politika II. Közigazgatástan*. Budapest: Grill.
- CZÉKMANN Zsolt et al. (2005): *Közigazgatási jog 3. Magyar közigazgatási jog. Különös rész*. Miskolc: Z-Press.
- CZÉKMANN Zsolt et al. (2008): *Közigazgatási jog 3. Magyar közigazgatási jog. Különös rész*. Miskolc: Z-Press.
- CsÁK, Csilla (2014a): „Aufsicht frei” – oder der Umfang der Verpflichtung zur Leistung der Information bei den grenzüberschreitenden Verbringungen von Abfällen. *Agrár- és Környezetjog*, 9(17), 5–38.
- CsÁK Csilla (2014b): A „szennyező fizet” elv értelmezése és alkalmazása a hulladékgazdálkodásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 9(1), 16–32.
- CsÁK Csilla (2014c): A hulladékgazdálkodás elhatárolási kérdései a „szennyezett talajra” vonatkozó jogi szabályozás szemszögéből. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 28(32), 353–370.
- CsÁK, Csilla (2014d): Das Deckungssystem der Kostentragung der Abfallbewirtschaftung. *Agrár- és Környezetjog*, 9(16), 48–75.
- CsÁK, Csilla – MARINKÁS, György (2019a): The Legal Categorization of Fly Ash in EU and the Hungarian Law – Analysis of Related CJEU Case-law. *Geosciences And Engineering*, 7(10), 60–73.
- CsÁK Csilla – MARINKÁS György (2019b): A pernye jogi besorolása az Európai Unió és a magyar jog alapján: A kapcsolódó EuB joggyakorlat elemzése. *Jog, Állam, Politika*, 4(13), 125–137.
- CsÁK Csilla – MARINKÁS György (2019c): A KKE országok hulladékgazdálkodási szabályozása és azok konformitása az uniós joggal. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(1–2), 5–18.
- CsÁK Csilla – OLAJOS István (2022): Hulladékgazdálkodás. In RAISZ Anikó (szerk.): *Környezetjog. Különös rész*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 135–149. Online: https://doi.org/10.53707/2021.ra.kornykul_ii1
- CSEH Gergely et al. (2014): *Közigazgatási jog 3. Magyar közigazgatási jog különös rész*. Miskolc: Miskolci Egyetem.
- CSEH Gergely et al. (2020): *Közigazgatási jog 3. Magyar közigazgatási jog különös rész*. Miskolc: Miskolci Egyetem.
- EGYED István [é. n.]: *Közjogi alapismeretek*. [H. n.]: Fejér Vármegye Közönsége.
- FEIK Csaba (2020): Az illegális hulladékéelhelyezésről és megakadályozásának lehetőségeiről. *Új Magyar Közigazgatás*, 13(1), 39–46.
- FEIK Csaba (2021): Az illegális hulladékéelhelyezésről és megakadályozásának lehetőségeiről a jogszabály-módosítások fényében. *Új Magyar Közigazgatás*, 14(4), 77–80.
- FODOR László (1997): Hulladékszabályozás Magyarországon, a főbb kodifikációs tennivalók nemzetközi kitekintés tükrében. In SZILÁGYI Sándor (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor 60. születésnapjára*. Miskolc: Novotni Alapítvány, 111–128.
- FODOR László (2001): Az elektromos és elektronikai termékek hulladékainak európai szabályozási koncepciója és a magyar jog. *Európa Fórum*, 11(2), 89–110.

- FODOR László (2012): Az Alaptörvény esete a szennyező hulladékokkal és az európai jog. *Magyar Jog*, 59(11), 641–652.
- FODOR László (2014): *Környezetjog*. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- FODOR László (2016): Jogállami és fenntartható is egyben? Néhány gondolat a hulladékmennyiség mérése kapcsán. *Közjavak*, 2(2), 29–33. Online: <https://doi.org/10.21867/KJK/2016.2.7>.
- FODOR László – GYURKÓ Brigitta (2019): A hulladékgazdálkodási közszolgáltatás egyes fogyasztóvédelmi kérdései. In HAJNAL Zsolt (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jogról másképpen: Előképek, közjogi és munkajogi vetületek*. Debrecen: Debreceni Egyetem, 57–84.
- FÜLÖP Sándor (2018): Hulladékgazdálkodási jog. In BARANYAI Gábor – CSERNUS Dóra Ildikó (szerk.): *A fenntartható fejlődés és az állam feladatai*. Budapest: Dialóg Campus, 220–224.
- KARDOS András (2012): A hulladékgazdálkodás nemzetközi esetjoga. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 24(30), 501–508.
- KMETY Károly (1897): *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest: Politzer Zsigmond.
- KMETY Károly (1902): *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest: Politzer Zsigmond és fia.
- KMETY Károly (1905): *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest: Politzer.
- KMETY Károly (1907): *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest: Politzer.
- KOI Gyula (2019): Bányászati igazgatás. In IMRE Miklós (szerk.): *Szakigazgatás I*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 206–223.
- MAGYARY Zoltán (1942): *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában a magyar közigazgatás szervezete működése és jogi rendje*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- MAJTÉNYI Balázs (2009): Az egészséges környezethez való jog. In JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest: Századvég, 512–530.
- MÁRFFY Ede (1925): *Magyar közigazgatási és pénzügyi jog*. Budapest: Athenaeum.
- MÁRFFY Ede (1926): *Magyar közigazgatási és pénzügyi jog*. Budapest: Athenaeum.
- MÉHES Tamás (2017): Birtokpolitika – A földszerzés elmélete és gyakorlata. *Acta Humana*, 5(3), 47–69.
- MIKES Lili (2018): Az egészséges környezethez való jog. In KERÉKNÉ Jakó Nóra – MIKES Lili – SZABÓ Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog*. Budapest: Patrocinium, 113–118.
- PUMP Judit (2007): Jogi kérdések a hulladékkezelési közszolgáltatási díjhátralék adók módjára történő behajtása kapcsán. *Magyar Jog*, 54(2), 101–108.
- PUMP Judit (2011): A települési hulladékkezelés és a „magyar modell”. *Pro Futuro – A Jövő Nemzedékek Joga*, 1(1), 47–66. Online: <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2011/1/5606>
- PUMP Judit (2012): *A jog hatása a fenntartható közszolgáltatásra a hulladékgazdálkodás és a vízgazdálkodás területén*. Budapest: [k.n.]. [Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar].
- PUMP Judit (2016): Hulladékkezelés közszolgáltatások szervezése. In HORVÁTH M. Tamás – BARTHA Ildikó (szerk.): *Közszolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak?* Budapest: Dialóg Campus, 115–192.
- RÉCSI Emil (1855): *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve, az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra. Negyedik kötet. Földművelési (!), ipar-, kereskedelmi és közlekedési ügyek; tökéletes betűsorozatos (!) tárgymutatóval az egész munka tartalmáról*. Pest: Heckenast Gusztáv.
- RÓZSÁS Eszter (2014): *Közigazgatási jog. Különös rész II*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- SZAMEK Gabriella (2016): *Hulladékgazdálkodás, köztisztaság*. In HOFFMAN István (szerk.): *Kézikönyv az önkormányzati vagyongazdálkodásról*. Budapest: HVG-ORAC, 221–231.
- SZAMEK Gabriella (2017): Hulladékgazdálkodás és a sztrájk. *Themis*, 15(1), 137–157.

- SZILÁGYI Péter (2003): *Jogi alaptan*. Budapest: Osiris.
- TÉGLÁSNÉ Kovács Júlia – TÉGLÁSI András (2019): „Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit” A Nemzeti hitvallás környezet- és természetvédelmi tárgyú rendelkezései. In PATYI András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról Magyarországi Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás*. Budapest: Dialóg Campus, 165–183.
- TOMCSÁNYI Móric (1933): *Magyar közigazgatási és pénzügyi jog: különös (szakigazgatási) rész*. Budapest: Fővárosi Nyomda.
- VERMES László (1998): *Hulladékgazdálkodás, hulladékhasznosítás*. Budapest: Mezőgazda.
- VINCE ÁDÁNY, Tamás – BALOGH-BÉKÉSI, Nóra – BALOGH, Zsolt – HAJAS, Barnabás (2015): Rights and Freedoms. In VARGA ZS., András – PATYI, András – SCHANDA, Balázs (szerk.): *The Basic (Fundamental) Law of Hungary: A Commentary of the New Hungarian Constitution*. Dublin: Clarus Press, 79–122.

Jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
 2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról
 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről
 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről
- Az Európai Unió Alapjogi Chartája. HL C 326., 2012.10.26., 391–407.
- Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (2012) HL C 326., 2012. 10. 26., 13–390.
- Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (2012) HL C 326., 2012. 10. 26., 47–390.
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Closing the loop. An EU Action Plan for the Circular Economy 2.12.2015.* COM(2015) 614 final. [A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Az anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv]
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – A New Circular Economy Action Plan. For a Cleaner and More Competitive Europe 11.3.2020.* COM(2020) 98 final. [A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A tisztább és versenyképesebb Európát szolgáló, körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv].
- Communication from the Commission The European Green Deal 11.12.2019.* COM(2019) 640 final. [A Bizottság közleménye az európai zöld megállapodás]
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – A European Strategy for Plastics in a Circular Economy 16.1.2018.* COM(2018) 28 final. [A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A műanyagok körforgásos gazdaságban betöltött szerepével kapcsolatos európai stratégia]
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – On a Monitoring Framework*

A hulladékgazdálkodási jog (hulladékjog) helye a honi jogrendszerben

for the Circular Economy 16.1.2018. COM(2018) 29 final. [A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A körforgásos gazdaság nyomonkövetési keretrendszeréről]

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – On the Implementation of the Circular Economy Package: Options to Address the Interface between Chemical, Product and Waste Legislation 16.1.2018. COM(2018) 32 final. [A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A körforgásos gazdaságról szóló csomag végrehajtásáról: a vegyi anyagokkal, a termékkel és a hulladékkal kapcsolatos jogszabályok közötti kapcsolódási pontok kezelésének lehetőségei]

Report from the Commission to the European Parliament and the Council – On the Impact of the Use of Oxo-Degradable Plastic, Including Oxo-Degradable Plastic Carrier Bags, on the Environment 16.1.2018. COM(2018) 35 final. [A Bizottság Jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak – Az oxidatív úton lebomló műanyagok, többek között az oxidatív úton lebomló műanyag hordtasakok használatának környezeti hatásáról]

Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council On Port Reception Facilities for the Delivery of Waste From Ships, Repealing Directive 2000/59/EC and amending Directive 2009/16/EC and Directive 2010/65/EU 16.1.2018. COM(2018) 33 final. [Javaslat az Európai Parlament és a Tanács irányelve a hajókról származó hulladékok leadására alkalmas kikötői fogadólétesítményekről, a 2000/59/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, valamint a 2009/16/EK irányelv és a 2010/65/EU irányelv módosításáról]

OECD (1972): *Recommendation of the Council on Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies* 26.5.1972. [A Tanács ajánlása a környezetvédelmi politikák nemzetközi gazdasági jellegére vonatkozó irányadó elvekről]

Council of the European Communities (1975): *Council Recommendation Regarding Cost Allocation and Action by Public Authorities on Environmental Matters* 3.3.1975. [A Tanács ajánlása a költségek felosztásáról és a hatóságok környezetvédelmi ügyekben történő fellépéséről].

Alkotmánybírósági határozatok

996/G/1990. AB határozat

64/1991. (XII. 17.) AB határozat

28/1994. (V. 20.) AB határozat

16/2015. (VI. 5.) AB határozat

3114/2016. (VI. 10.) AB határozat

3223/2017. (IX. 25.) AB határozat

13/2018 (IX.4.) AB határozat

Egyéb források

[T/2627 törvényjavaslat] Magyarország Alaptörvénye

[T/2627/84 módosító javaslat] Magyarország Alaptörvénye módosító javaslat

[T/2627/153 módosító javaslat] Magyarország Alaptörvénye módosító javaslat

[T/9400 törvényjavaslat] Magyarország Alaptörvényének harmadik módosítása